

1. ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗΣ ΣΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ...

Μέσο: ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΚΥΡ_ΤΕΧΝΕΣ

Ημ. Έκδοσης: . . .01/03/2026 Ημ. Αποδελτίωσης: . . .01/03/2026

Σελίδα: 1

ΤΖΕΡΕΜΙ ΑΪΚΛΕΡ

Διερευνώντας τη σχέση
μουσικής και μνήμης
στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Σελ. 11

1. ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗΣ ΣΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ...

Μέσο: ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΚΥΡ_ΤΕΧΝΕΣ

Ημ. Έκδοσης: . . .01/03/2026 Ημ. Αποδελτίωσης: . . .01/03/2026

Σελίδα: 11

Ο Ρίχαρντ Στράους στο σπίτι του στο Μονάχο. Το 1945 έγραψε τις «Μεταμορφώσεις», ένα προσωπικό ρέκβιεμ για όσα χάθηκαν τα «δώδεκα χρόνια της αποκρίνωσης», όπως γράφει στο ημερολόγιό του.

Τζέρεμι Αϊκλερ, μουσικολογικός, ιστορικός του πολιτισμού

Αντηχήσεις του ανείπωτου

Η σχέση μουσικής και μνήμης μέσα από έργα που γράφτηκαν κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Συνέντευξη στον **ΗΛΙΑ ΜΑΓΚΛΙΝΗ**

Μεσοπόλεμος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Γερμανός συνθέτης Ρίχαρντ Στράους φτάνει στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως Τερζιενσταντ όπου είναι εγκλεισμένη η Άλις Νιούμαν, γιαγιά της Εβραίας νύφης του. Ο Στράους αξιώνει από τους φρουρούς να του την παραδώσουν. Οι φρουροί τον διώχνουν κακίμ κακώς. Λέγεται πως το συνθήτως ανέκφραστο πρόσωπο του συνθέτη –το ακριβώς αντι-

γκόσμιο Πόλεμος, το Ολοκαύτωμα και η μουσική της μνήμης» του Αμερικανού ιστορικού και μουσικολογικού Τζέρεμι Αϊκλερ (μπαρ.: Κατερίνα Σκινά, εκδ. **ΜΙΕΤ**).

«Απίστευτη αφέλεια, ειδικά τα πρώτα χρόνια του καθεστώτος», μου λέει ο Αϊκλερ. Τον βλέπω μέσω της οθόνης του υπολογιστή. Πίσω του βρίσκεται μια βιβλιοθήκη. Εξακριβώ κάποιους τίτλους σχετικούς με τον Μότσαρτ.

Το «Τρίτο Αυτί»

μάνοφνοι». Το βιβλίο του Αϊκλερ είναι όντως γεμάτο γοητευτικές, όσο και τραγικές, ιστορίες-μέσα-σε-ιστορίες, έχοντας ως σημείο εκκίνησης μια μεγάλη βελανιδιά στα δάση του Ετεροπεργκ, την οποία λέγεται ότι αγάπησε ο Γκαίτε.

Το 1937, γύρω από αυτόν τον γέρικο κορμό οι Γερμανοί έστησαν το στρατόπεδο του Μπούνχενβαλντ. «Το σημείο αφετηρίας για μένα ήταν η σχέση της μουσικής με τη μνήμη. Εχω όλα αυτά τα χρόνια εντοπίσει βιβλία για τη

ρούμε να κάνουμε ως συγγραφείς»: «Το να ωθήσουμε τους ανθρώπους να ακούν αλλιώς τη μουσική που γράφτηκε στο παρελθόν μπορεί να είναι μια οδός προς τη βαθύτερη σύνδεσή μας με τους άλλους, προς μια συνειδητοποίηση και προς μια πιο κριτική στάση απέναντι στις επιλογές που κάνουμε για το μέλλον. Η κλασική μουσική δεν είναι μόνο "για να ηρεμείς". Ο πολιτισμός που έχουμε δημιουργήσει σήμερα συνίσταται σε μεγάλες εταιρείες οι

1. ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗΣ ΣΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ...

Μέσο: ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΚΥΡ_ΤΕΧΝΕΣ

Ημ. Έκδοσης: . . . 01/03/2026 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 01/03/2026

Σελίδα: 11

Κριτική στάση

Το να ωθήσουμε τους ανθρώπους να ακούν αλλιώς τη μουσική που γράφτηκε στο παρελθόν μπορεί να είναι μια οδός προς μια πιο κριτική στάση απέναντι στις επιλογές που κάνουμε για το μέλλον.

θετο από τη μουσική του—πλημύρισε με δάκρυα. Να θυμήθηκε άραγε τι έλεγε πάνω στην εκλογική του Χίτλερ στην καγκελαρία; «Επιτέλους, ένας καγκελάριος του Ράικ που ενδιαφέρεται για την τέχνη»; Να θυμήθηκε ότι στην πρώτη του συνάντηση με τον Αδόλφο στο Μπαϊρότ, στη Μέκκα του Βάγκνερ, του λέει μερικές καλές κουβέντες για έναν Έβραιο αρχιμουσικό και ο Αδόλφος λέει απλώς «Σας ευχαριστώ» και αποχωρεί;

Ίσως να παρηγορήθηκε λίγο με το γεγονός ότι κάποτε, επιτέλους, αντέδρασε: αρνήθηκε να υπογράψει έγγραφα που εξασφάλιζαν την επαράκουση Έβραϊων μουσικών ή ότι με τον αγαπημένο μαέστρο του Αδόλφου, τον Φουρτβέγγλερ, αρνήθηκε να χαίρει τίσις ναζιστικά όταν σε μια δημόσια εκδήλωση ακούγεται το αποκρουστικό «Horst Wessel».

Αν σε αυτή την κρίσιμη φάση εγκατέλειπε τη Γερμανία... Αλλά δεν αντέχει να φύγει.

Το 1938, τη Νύχτα των Κρυστάλλων, τα αγαπημένα του εγγόνα δέχονται βίαιη επίθεση στον δρόμο από ναζι τραμπούκους, αλλά ένα χρόνο μετά, ο Φίρερ παρευρίσκεται σε μουσικό γκαλά προς τιμήν του συνθέτη στη Βιέννη. Παράνοια. Το επόμενο πρωινό, ο Στράους παρευρίσκεται σε συνέντευξη Τύπου παρά με τον Γκέμπελς, ο οποίος σημειώνει στο ημερολόγιό του: «Ο Στράους είναι απολίτικος σαν μικρό παιδί».

Το 1949 ο Στράους πεθαίνει στα 85 του, έχοντας προηγουμένως υποστεί την ταπεινωτική διαδικασία της λεγόμενης «αποναζιστικοποίησης». Το 1945 γράφει ένα από τα αριστουργήματά του: τις «Μεταμορφώσεις» για 23 έγχορδα. Ένα άκρως προσωπικό ρέξβιεμ για όλα όσα χάθηκαν αυτά τα «δώδεκα χρόνια της αποκήρυξης», όπως γράφει στο ημερολόγιό του.

Οι «Μεταμορφώσεις» είναι ένα έργο που βρίσκεται στο επίκεντρο του έξιμου αφηγηματικού δοκιμίου «Η κώδη του χρόνου. Ο Β΄ Πα-

Γεννημένος το 1974, ο Αϊκλερ, δεινός ερμηνευτής του βιολιού και της βιόλας στα νιάτα του, με σπουδές Ιστορίας του Πολιτισμού στα Πανεπιστήμια Μπράουν και Κολούμπια, διδάσκει μουσικολογία στο Πανεπιστήμιο Ταφτς. Στο βιβλίο «Η κώδη του χρόνου» αναλύει τέσσερα μουσικά έργα σε συνάρτηση με τη μνήμη μιας γενεογονίας και το σφραγίσι του Β΄ Παγκοσμίου συνολικά.

Μιλάει με πάθος, αλλά χωρίς ένταση. Ειδικότερα ως προς τον Στράους του καταλογίζει αφέλεια, αλλά και «ομορτουνοισμό». Ομώς δεν υπάρχει ποτέ γνήσιος υποστηρικτής των ναζί. Συσκετίστηκε με το καθεστώς με έναν τρόπο ανεπαρκή για τον ίδιο. Προσπάθησε να προστατέψει μέλη της οικογένειάς του, όχι πάντοτε με επιτυχία. Διαβάζοντας τα ημερολόγια του βλέπεις πόσο το μετάνοιωσε μετά. Και κάπου εκεί αρχίζει να γράφει τις «Μεταμορφώσεις».

Με αυτό το μεγάλο έργο, νομίζω, συμβαίνει κάτι που είχε πει κάποτε ο Σέννπεργκ: Μονάχα στη μουσική μπορείς να πεις τα εσώφυλά σου και την ίδια στιγμή να μη μοιραστείς τα μουσικά σου. Θέλω να πω, οι «Μεταμορφώσεις» είναι ένα είδος επιμνημόσυνης δέησης. Αλλά σε ποιον; Για ποιον; Σε ποιο βαθμό μπορούμε να το δούμε έτσι και σήμερα; Είναι σαν μια ανοικτή πρόσκληση στον οποιονδήποτε να σκεφτεί και να νιώσει πώς η μουσική προσπαθεί να διασώσει τη μνήμη.

Οι «Μεταμορφώσεις» είναι ένα από τα τέσσερα μουσικά έργα που αναλύει ο Αϊκλερ στο βιβλίο του, πάντοτε σε συνάρτηση με τη μνήμη μιας γενεογονίας και το σφραγίσι του Β΄ Παγκοσμίου συνολικά. Τα άλλα τρία είναι: το «Ένας επίζων από τη Βαρσοβία» του Αρνολντ Σέννπεργκ, η Συμφωνία «Μπόμπι Γιαρ» του Ντμίτρι Σοστακόβιτς και το «Πολεμικό Ρέξβιεμ» του Μπέντζαμιν Μπρίτεν.

Λεινός ερμηνευτής του βιολιού και της βιόλας στα νιάτα του, ο Τζέρεμι Αϊκλερ διδάσκει σήμερα μουσικολογία στο Πανεπιστήμιο Ταφτς. Στο βιβλίο «Η κώδη του χρόνου» αναλύει τέσσερα μουσικά έργα σε συνάρτηση με τη μνήμη μιας γενεογονίας και το σφραγίσι του Β΄ Παγκοσμίου συνολικά.

Παρατηρώ ότι λείπει το «Κουαρτέτο για το Τέλος του Χρόνου», που ο Ολιβιέ Μιεσάν συνέθεσε όντας κρατούμενος σε γερμανικό στρατόπεδο. Όπως λείπει και ο Τσέχος Πάβελ Χάας, τραγική μορφή που χάθηκε στο Αουσβιτς, αφού πρώτα διατέλεσε μαθητής του Λέος Γιάννατσεκ και δάσκαλος στη μουσική του νεαρού Μιλαν Κούντερα.

Η στόχευση

Ο Αϊκλερ μου απαντά πώς ήταν συνειδητή η επιλογή του. «Δεν με ενδιέφερε να το εξαντλήσω. Ήθελα να είναι πιο στοχευμένο. Και ήθελα, για πρώτη φορά, να συνδυάσω τις δύο ιδιότητές μου ως ιστορικού, από τη μία, και ως επαγγελματία μουσικοκριτικού από την άλλη. Γι' αυτό επισκέφθηκα και όλα τα μέρη για τα οποία γράφω στο βιβλίο. Οι τέσσερις που επέλεξα έχουν μια συμμετρία: ένας Ρώσος, ένας Άγγλος και δύο γερ-

σχές της μνήμης με την ποίηση, με το σινεμά, με την αρχιτεκτονική. Τιποτα περί μουσικής. Κατάλαβα ότι για να διαβάσω ένα τέτοιο βιβλίο θα έπρεπε πρώτα να το γράψω».

Να τον Αϊκλερ, μέσω της μουσικής ακόμη το παρελθόν που μας μιλάει στο παρόν. «Νομίζουμε ότι ο χρόνος έχει μονάχα μία κατεύθυνση, αλλά η μουσική είναι ένα είδος μηχανής του χρόνου. Μία από τις κεντρικές ιδέες του βιβλίου είναι πώς και γιατί συμβαίνει αυτό. Νομίζω πως είναι ένα σημαντικό ερώτημα, διότι πλέον οι άνθρωποι που έζησαν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και το Ολοκαύτωμα, και έχουν ιστορίες να αφηγηθούν, φεύγουν μια από τη ζωή. Τι απομένει; Μόνο η πληροφορία, όπως όταν συσσωρεύεις πληροφορίες από διάφορα γνωστικά πεδία. Αντιθέτως, η μουσική έχει τη δύναμη να διεσώδει μέσα μας».

Το παραδέχεται και στο βιβλίο: σήμερα έχουμε άπιστευτη συσώρευση πληροφορίας αλλά μηδαμινή σχέση με το παρελθόν. «Ναι, δεν είναι γνώση όλο αυτό, δεν είναι σοφία, δεν είναι καν επαφή. Αυτό είναι κομμάτι τού να ζεις σε έναν ψηφιακό κόσμο στον οποίο η προσοχή και η συγκέντρωσή μας πάσχουν. Αν αναλογιστεί κάποιος την κατάσταση του κόσμου σήμερα, νομίζω είναι καλό να κατανοήσουμε μερικές από αυτές τις επιλογές που έχουμε για ένα διαφορετικό μέλλον, διότι ανοίγουν τις δυνατότητες για την ανθρωπότητα να προχωρήσει. Κάθε μνήμη και κάθε μνημείο συνιστούν μια επιλογή ως προς το τι θα μεταφέρουμε από το παρελθόν ώστε να χτίσουμε ένα νέο μέλλον. Υπό αυτή την έννοια, κάθε μνημείο είναι ανοικτό προς το μέλλον. Οπότε δεν έχει να κάνει με το τι συνέβη παλιά, αλλά με μια βαθύτερη κατανόηση για τον κόσμο μας και, επίσης, τι κόσμο θέλουμε να φτιάξουμε για εμάς και τα παιδιά μας».

Ο Αϊκλερ έχει μια ιδιαίτερη ευαισθησία απέναντι στο «τι μπο-

οποιες πετσοκόβουν την προσοχή μας σε μικρά "μπιτς". Όλο αυτό στρέφεται εναντίον της έννοιας του πολιτισμού ως μιας δημιουργικής διεργασίας που μας επιτρέπει να βιώνουμε τον χρόνο σε μια πληρότητα, τη ζωή μας δηλαδή, και τον τρόπο που συνδεόμαστε ή μη με τους κόσμους που έχουν προηγηθεί».

Το μέγα ερώτημα

Όταν αναφέρω την περιφημότητα του Τζορτζ Στάινερ ότι παραμένει μυστήριο πώς άνθρωποι άκουγαν το βράδυ Σούμπερτ και την επομένη έκαιγαν άλλους ανθρώπους, ο Αϊκλερ μένει για λίγο σιωπηλός. «Αυτό είναι βέβαια το μέγα ερώτημα γύρω από τη γερμανική ιστορία. Ίσως και να είναι αναπάντητο. Όλο το βιβλίο βρίσκεται εντός αυτού του ερωτήματος, γι' αυτό ξεκινάω με την αφήγηση του δέντρου στο Μπούκχενβαλντ. Προς το τέλος παραθέτω μια σκέψη του Φρόιντ: Δεν είναι ότι οι μεγάλες πανανθρώπινες ιδέες και τα οράματα δεν βρίσκονται μέσα στη μουσική ή ότι οι ναζί την άκουσαν "λάθος", αλλά ότι αυτές οι ιδέες έχουν κάτι ευθραυστό, ευάλωτο, και δεν σημαίνει ότι βάσει αυτών μια κοινωνία θα χαράξει την πορεία της. Σε κάθε στροφή της Ιστορίας μια κοινωνία έχει να επιλέξει τη δρόμο θα πάρει: προς τον ανθρωπισμό ή προς τη βαρβαρότητα. Καλό είναι να γνωρίζουμε τι μπορεί και τι δεν μπορεί να κάνει η τέχνη. Σίγουρα δεν μπορεί να τα κάνει όλα μόνη της. Οι κοινωνίες προχωρούν, αλλά κάτω από την επιφάνεια υπάρχουν αυτά τα σκοτάδια και μερικές φορές χρειάζομαστε την τέχνη για να μας βοηθή να θυμηστούμε».

Υπόγεια σκοτάδια

Οι κοινωνίες προχωρούν, αλλά κάτω από την επιφάνεια υπάρχουν αυτά τα σκοτάδια και μερικές φορές χρειαζόμαστε την τέχνη για να μας βοηθή να θυμηστούμε.

Τζέρεμι Αϊκλερ «Η κώδη του χρόνου. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, το Ολοκαύτωμα και η μουσική της μνήμης», μωρ.: Κατερίνα Σκάνη, εκδόσεις MIET